

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית" פרק שלישי – הטוב והרע בעולמם של חז"ל

פרק שלישי – הטוב והרע בעולמם של חז"ל

(עמודים 63-90 בספר הלימוד)

מבוא כללי לפרק וכניסה להגות חז"ל

פרק זה מהווה כניסה ממוקדת לעולמם של חז"ל. אמנם בפרק הראשון הוזכרו כמה מדרשים חז"ליים בנוגע לשאלת הבחירה החופשית, אולם כאן ישנה התמקדות מובחנת במושגים מיוחדים שפיתחו חז"ל: יצר הרע והעולם הבא. כדאי להקדים איזו מילה על עולמם של חז"ל. לבדוק מה התלמידים יודעים עד כה על תקופה זו, על עולם החכמים, על מושגים כמו תורה שבע"פ, מדרש, משנה ותלמוד.



בסוף הפרק (עמ' 89-90) ישנו נספח ובו מידע כללי ובסיסי אודות חז"ל ורצף עולם החכמים. ניתן להיעזר בו בפתיחה וכמובן לאורך לימוד הפרק כדי למקם את החכמים בתוך הרצף הפנימי של תקופת חז"ל. (אפשר גם להיעזר במפת "ים ההלכה" של אבא קובנר, בהוצאת בית התפוצות (ראו משמאל והיא מצויה גם בספרי לימוד כגון: "בשבילי אבות" ו"שונים ומשנים את העולם" שבהוצאת מכון הרטמן).

כדאי לאפיין תחילה ולנסות להמחיש את עולם בית המדרש התוסס והחי, שבו דרשו החכמים את מקורות התורה שבכתב באופן יצירתי מתוך דיון מתפתח וחילצו ממנה משמעויות רבות אודות האתגרים הניצבים בחיי האדם והקהילה, בהתאם לגישתם, אמונותיהם ותפיסות עולמם.

אופציה נוספת להיכרות עם עולמם של חז"ל מוצעת לכם בפעילות הבאה: על הלוח כתבו את הכותרת: "מיהם חז"ל – חכמינו זכרם לברכה? מתחתיו: ציר זמן עם חלוקה לתנאים ולאמוראים. המורה, בסיוע התלמידים (ואפשר גם עם סולריים פתוחים על ויקיפדיה, או כל מקור מידע אחר) ימלאו את המאפיינים הבאים על הלוח. לדוגמא:

כותבים: איילון אדלשטיין, זמרת דפני
תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.
מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית" פרק שלישי – הטוב והרע בעולמם של חז"ל

מיהם חז"ל – חכמינו זכרם לברכה?

| תקופה | תנאים | אמוראים |
|--------------------------------------|---|---|
| מאה 1-3 | | מאה 3-5 |
| היכן חיו | ארץ ישראל | ארץ ישראל ובבל (עיראק של היום) |
| שפה מרכזית | עברית | ארמית |
| הספר המרכזי המלקט את דבריהם | משנה | תלמוד ירושלמי – א"י תלמוד בבלי - בבל |
| הספר המרכזי המהווה בסיס לפרשנויותיהם | תורה | משנה |
| תוכן | בחלק מן המקרים ההלכות במשנה הן חד-משמעיות, אך במקרים רבים מובאות במשנה כמה דעות חלוקות ללא הכרעה ברורה. לעיתים רחוקות מפרשת המשנה את טעמי ההלכה, או מביאה ויכוח הלכתי. נדירים המקרים שבהם כוללת המשנה אמירות שאינן הלכתיות כלל ועיקר. | וויכוחים הלכתיים בין חכמים מאותו בית מדרש, עם בתי מדרש במקומות אחרים, וגם שיח על-דורי, בסוף כל ויכוח מופיעה הדעה שנקבעה שתהיה פסק הלכה. בנוסף משובצים אגדות הקשורות לנושא הנדון. |

נקודות ושאלות חשובות במהלך השיעור ולאחר עדכון הטבלה:

- מדוע בעצם חכמים עסקו בכל הדורות בפרשנות והרחבה של הספר המרכזי שקדם לתקופתם? מדוע לא להישאר עם התנ"ך ומצוותיה? (תורה - משנה - תלמוד - וכן הלאה במהלך הדורות)
 - עמדו על החשיבות של עדכון המצוות על פי רוח הזמן ועל פי שינויים בתרבות ובטכנולוגיה.
 - תוכלו לערוך תחרות: מי יכול להסביר לכיתה את מקור הכינוי 'תנאי' ו-'אמוראי' (ניתן להיעזר בפלאפונים)
 - כמה סדרי משנה ישנם? (6) (איך אנו זוכרים? מהשיר בהגדה של פסח...)
- וכמה ספרים לתלמוד הבבלי המודפס? 20
- שאלו- מדוע הספרים כה עבי כרס? האם כל מה שכתוב שם הוא רק השורה הסופית של פסקי הלכה? מדוע לדעתכם השאירו בכתובים גם דעות של חכמים שלא התקבלו כפסק הלכה?
- חשוב להבהיר שאמנם מדובר בספרות הלכתית ששמה לה למטרה להחליט מה מותר ומה אסור לעשות במצבים שונים, אך יש חשיבות לכל הדעות שהובעו, וזו הפלורליזם בהתגלמותה. גם בבית משפט כיום, כאשר יושבים שלושה או חמישה שופטים בדיון, יש פסק דין על פי הרוב, אך גם נציג המיעוט כותב את טיעונו כי יש בהם חשיבות גם אם לא נפסק כדעתם. כאן ניתן להזכיר וללמוד את הלקח ממחלוקת בית שמאי ובית הלל:

כותבים: איילון אדלשטיין, זמרת דפני
תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.
מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית" פרק שלישי – הטוב והרע בעולמם של חז"ל

"אמר רבי אבא אמר שמואל: שלש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים הלכה כמותנו והללו אומרים הלכה כמותנו.

יצאה בת קול ואמרה: אלו ואלו דברי אלהים חיים הן, והלכה כבית הלל". (עירובין דף יג עמוד ב)

אופציית העמקה: ניתן ללקט שמות חכמי חז"ל המופיעים בפרק, לכתוב על פתקים וכל תלמיד ידביק פתק בעמודה של תנאים או אמוראים.

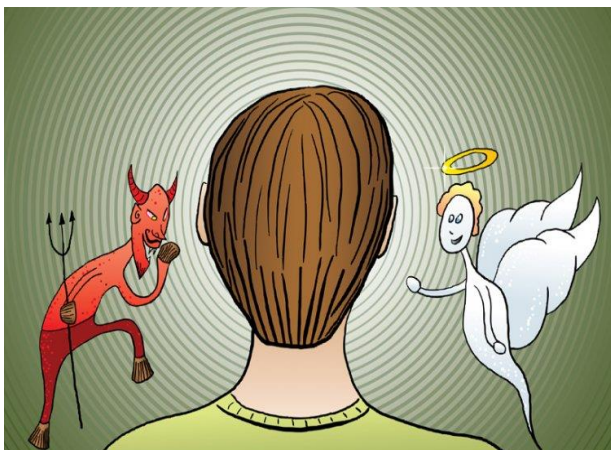
א. יצר הרע

1. רב שמואל בר-נחמן וזיגמונד פרויד

המושג המרכזי שיידון בפרק הוא יצר הרע. מושג זה מרכיב יחד שתי מילים שאינן חייבות בהכרח להתחבר: "יצר" ו"רע". יצר הוא דחף של האדם, ש"שתול" בו מעצם בריאתו, ובאמצעותו האדם משתוקק ומתעורר אל רצונותיו. למעשה זוהי אנרגיה פנימית המניעה את האדם לפעולה פיזית, בין אם היא טובה ובין אם היא רעה.

עם תחילת הפרק כדאי לברר באופן ראשוני מהו "יצר" או "דחף", איפה אנו מרגישים את פעולתו? האם תמיד אנו מרגישים את פעולתו? איפה הוא חזק ואיפה הוא חלש? איך הוא מבטא את עצמו? האם לאנשים שונים ישנם דחפים שונים? האם יש יצרים המשותפים לאנשים רבים? אילו יצרים נראים לכם חזקים במיוחד? איזו "שיחה פנימית" מתקיימת בינינו לבינו? איזה דימוי יכול לתאר את היחס שלנו אליו: "זוגיות", "מלחמה", "שליטה", "תחרות", "הרמוניה", "דו קיום", "קירבה", "עוצמה", "בושה". האם היחס אליו משתנה ומתי?

אלו תרגילים המאפשרים להנכיח את הנושא טרם קריאת המקורות ולהראות עד כמה הוא עשיר ומורכב. מכאן אפשר להוסיף לדיון את המילה "רע", **ולשאל:** מהו הקשר בין שתי המילים? מתי "יצר" קשור ל"רע"? האם זה הכרחי? מה מביא לכך? מה מונע זאת? האם הרע המדובר הוא רע הנמצא מחוץ אלי (בחברה, בערכי המוסר) או בתוכי (בנפש)? האם יצר הרע ויצר הטוב הם שני יצרים שונים או אותו יצר עצמו? מה מבדיל ביניהם? האם יש להם מאפיינים שונים?



אפשרות מתודית: לאחר דיון קצר בנושא היצרים, וכהקדמה להעמקה שלעיל - ניתן לחלק לתלמידים פתקים ריקים ולבקש שכל אחד יכתוב שני יצרים שנראים לו הכי חזקים / הכי פופולאריים בקרב אנשים / הכי מאפיינים אותו (כל מורה יבחר הגדרה כרצונו).

התלמידים יקריאו, והיצרים ייכתבו על הלוח. כאשר יצר הוזכר יותר מפעם אחת יש לרשום קו לידו. כדאי לדון בשני היצרים שהוזכרו על ידי המספר הרב ביותר של תלמידים ולשאל: מדוע דווקא יצרים אלו נראים לנו חזקים ושליטים? מה מאפיין אותם? האם הם תמיד 'טובים' או 'רעים'? באיזה מובן יש בהם רע ובאיזה מובן טוב?

הצעה: במקום פתקים ניתן להשתמש באפליקציה [mentimeter](https://www.mentimeter.com/)

בטרם חשיפת התלמידים למקורות שבעמוד 65, רצוי לקיים דיון בכיתה בשאלה: האם לדעתכם בני האדם טובים או רעים במהותם?

כותבים: איילון אדלשטיין, זמרת דפני

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שלישי – הטוב והרע בעולמם של חז"ל

האם אנחנו נולדים טהורים, תמימים ובעלי רצון טוב או להיפך – יש בכולנו יצרים רעים, רוע בסיסי, שרק נורמות וחוקים מגבילים ומדכאים? האם התנהגות תינוקות וילדים רכים יכול לתרום לדיון? ניתן לקיים מיני-דיבייט בו כמה נציגים של התלמידים יביעו דעות הפוכות בסוגיה שלפנינו – ויחזקו טענותיהם ב-2-3 דוגמאות מחייהם, מסיפורי התנ"ך או מן ההיסטוריה האנושית. לאחר שהתלמידים הביעו שלל דעות, נימקו וביססו דעותיהם, נפתח את עמוד 65 נראה מה הדעה של ספר בראשית, הספר בו מתוארת בריאת האדם. כמובן שהדבר אינו מפחית מהדעות שנאמרו בכיתה הטוענות שיצר לב האדם טוב מנעוריו.

שאלות לדיון:

- הנושא של חלק זה בספר הוא "היצר הרע" – כיצד שתי מילים אלו באות לידי ביטוי בפסוקים בספר בראשית?
- האם הפסוקים סותרים או תואמים?
- האם יכול להיות קשר בין דעה שלילית זו על האדם, לבין שאלת נחיצותם של חוקים, מצוות, הלכה? (להעמקה אנא קראו את המשך עמוד 65).

אנו רואים שספר בראשית אינו מחמיא לאדם, מכאן נפנה למקורות מתקופת חז"ל: מאמרו של רב שמואל בר נחמן מבראשית רבה (עמ' 66), מראה את המורכבות של היחס ליצר. 'יצר הרע' הוא אותו "טוב מאד" שהאל אמר לאחר בריאת האדם בפרק א' בבראשית. יצר הרע הוא באופן פרדוקסלי אכן רע, אך גם "טוב מאד", כיוון שהוא מאפשר לאדם לבנות את חייו, את ביתו ומשפחתו ואת פרנסתו. זוהי אנרגיה שמניעה אותו לפעולה וככזו היא הכרחית וחשובה לחייו של אדם.

מדרש תמונה (עמ' 66):



- לאילו שני היבטים חיוביים של 'היצר הרע' מתייחסות התמונות בעמוד 66?
- איזה היבט אינו מיוצג בתמונה? ציירו ציור / בחרו תמונה מהאינטרנט שיביע היבט זה.
- ניתן לשאול את התלמידים מדוע, אם כן, נקראים יצרים אלו 'רעים'? ומה הופך אותם לטובים או רעים? רב שמואל בר נחמן לא עונה לשאלה זו.

ההשהיה הזו של השאלה המתבקשת מאפשרת להציץ קצת אל תוך נפש האדם.

כותבים: איילון אדלשטיין, זמרת דפני
תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.
מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שלישי – הטוב והרע בעולמם של חז"ל

השאלה 5 בעמ' 67 מפנה ממעוף הציפור את הדיון אל משנתו הפסיכולוגית של זיגמונד פרויד. השאלה מכוונת אל הגדרות של שני מושגים חשובים במשנתו: "ארוס" ו"תנטוס".

ארוס הוא במקור אל התשוקה והאהבה מהמיתולוגיה היוונית. הפילוסוף אפלטון הקדיש בספרו החשוב "המשתה" דיון נרחב בשאלה: "מהו ארוס?" כאן אנו נוגעים במושג זה רק בקצה המזלג דרך הגותו של פרויד, שגם אליה אנחנו לא נכנסים כאן לעומקה, מפאת הרצון למקד את הדיון בהגות החז"לית. במשנתו של פרויד מציין הארוס את הדחף הבסיסי המניע את האדם. דחף שניתן להכיר בו או להתכחש אליו, ובכל מקרה הוא חי ובוועט בנפש האדם. בעיני פרויד, הדחף מיני מהווה את בסיסו של הארוס, והוא מפעיל את המערכת הנפשית עוד מהימים הראשונים לחיינו, ומתפתח בתוכנו במקביל להתפתחותנו הכוללת. זהו סוג של אנרגיה המכונה גם "ליבידו" על ידי פרויד ('תאוה' בלטינית, אך בה מצוי גם שורש המילה 'חיים' ממנה גזורה המילה "leben" בגרמנית או "life" באנגלית).

בראשית הגותו סבר פרויד שזהו למעשה הכוח האנרגטי היחיד הפועל בנפש וניסה לתאר את כלל תופעות ההתנהגות האנושית, מינקות עד בגרות, באמצעות תיאור האופן שבו האדם מבטא את הארוס בצורות שונות, הוא כינה זאת "עקרון העונג". מאוחר יותר (בספרו "מעבר לעקרון העונג משנת 1920) שינה פרויד את גישתו, והוסיף לתיאור המערך הנפשי כוח יצרי נוסף הפועל גם הוא בנפש ומשלים את זה הראשון – ה"תנטוס" – דחף המוות. התנטוס הוא כוח המכוון להרס, לפירוק, ומכאן שהוא פעיל ביותר כאשר מתעוררת בנפש תוקפנות כלפי מישהו או משהו. אחת מטענותיו המעניינות של פרויד לגבי התוקפנות היא שכוח ההרס שבה מכוון למעשה כלפי עצמו. כלומר באופן עמוק אנחנו מבקשים להרוס את עצמנו, אבל כ"מנגנון הגנה" מכך אנחנו משליכים רצון זה כלפי אובייקט חיצוני, שמעורר בנו את דחף ההרס הפנימי, ועליו אנו משחררים אנרגיה של הרס בצורה של תוקפנות ואף אלימות ממש. (להרחבת נקודה זו ראו: זיגמונד פרויד, התרבות והדת, ספרית הפועלים 2000, עמ' 121-122)

לפי פרויד, אין אדם שחסר את אחד הכוחות הללו, כלומר אין אדם שהוא חסר תשוקות לחלוטין, או שהוא חסר יצר הרס. לכל היותר אדם יכול לרסן את יצריו או "לתעל" אותם לפעולות אחרות שבהם הן לא נתפסות ככאלה אך הן מופיעות בהן. (כגון בתפקידו המקצועי או בכישרונו האמנותי). כמו כן, אדם יכול גם להדחיק את יצריו ולא להיות מודע להם, ועדיין הם ימשיכו לפעום בנפשו ולהניעו לפעולה גם ללא "רשותו" ותשומת ליבו. אך **שאלה 5** נוגעת כאן בהגות הפרוידיאנית רק בנקודה זו, שהיצר הוא גם אינסטינקט החיים, ועל כן כל פעולה שאנו עושים בחיינו מונעת מכוחו. תפיסה המתאימה להגדרתו הקדומה של רב שמואל בר נחמן את היצר כ"טוב מאד".

שימו לב ששאלה 5-ג מתרימה את הקטע הבא.

2-3. ארוס כ"אסיר משוחרר" וכ"פצע דלקתי"

(המקורות מתלמוד בבלי - מסכת יומא בעמ' 68 ומסכת קידושין בעמ' 70)

בשני המקורות הבאים חכמים מתמודדים עם בעיית היצר דרך יצירת דימויים מטפוריים להבנת הסכנה שביצר ודרך ההתמודדות הנכונה. במקור **ממסכת יומא** (ס"ט ע"ב) מוצג יצר המין כדמות של אויב הציבור. על פי אגדה זו, לאחר חורבן בית ראשון מצליח עם ישראל באמצעות תפילותיו לחסל את **"יצר של עבודה זרה"** ש"גרם" לחורבן הבית. בכוח זה מבקש העם לחסל גם "אויב" נוסף של הציבור, הוא **יצר המין** המכונה בכתבי חז"ל "יצר של עבירה". תחילה נראה שהדבר עולה בידם, אלא שעם כליאתו של יצר המין מתברר שהמשימה מורכבת יותר. כליאת יצר המין גורמת לשיבוש בטבע, ובמה שנוגע

כותבים: איילון אדלשטיין, זמרת דפני

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שלישי – הטוב והרע בעולמם של חז"ל

לצרכי האדם, לשיבוש תהליכי הרבייה בקרב חיות המאכל. כדוגמא לכך מספרת האגדה על אדם חולה שלשם הבראתו הייתה נחוצה ביצה טרייה. אך היות והצליחו לחסל את יצר המין בכל עולם החי, לא נמצאה ביצה (שהיא דוגמה לתוצאה של קיום יחסי מין בין עופות). דוגמא זו ממחישה את תפקידו של היצר המיני גם כמבריא ואף כמציל חיים. זאת בדומה למאמרו של ר' שמואל בר נחמן שנלמד קודם. המסקנה שהסיקו האנשים באגדה היא שלא ניתן "להרוג" את היצר המיני מבלי להחריב את העולם ואת חיי האדם.

כפתרון למורכבות מוצע 'לעוור את עיניו' ובכך להחליש את עוצמתו וכוחו. היצר, על פי מטפורה זו, אינו "כלוא" אלא משוחרר ומתפקד, אבל כבעל מום, כעיוור שאינו יכול לכלכל בעצמו את מעשיו אלא נדרש להנחיה ולהתוויית דרך חיצונית. האגדה עצמה מציגה את הטלת המום כפעולה "להתשת כוחו" של האסיר המשוחרר, כלומר החלשת היצר שתאפשר את ריסונו גם בהיותו נוכח ומתקיים בעולמנו.

המקור ממסכת קידושין (לי' ע"ב) שבעמוד 70 מתייחס לשני מקורות מהתורה, שכדאי להתייחס אליהם כהכנה לקריאת הטקסט:

א. דברי אלוהים לקין, רגע לפני שהוא הורג את אחיו הבל (בראשית ד, 7) "הֲלוֹא אִם תִּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תִיטִיב לִפְתַּח חֹטְאת רִבְץ וְאֵלֶיךָ תִּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ". זהו אחד הפסוקים הקשים ביותר להבנה במקרא, אך ניתן להבין את הכוונה הכללית כשיקוף תמונת מצב של המאבק הפנימי בו קין נתון. העצה כאן, שמן הסתם קין לא הצליח לבצע, היא שהאדם יכול לשלוט בתשוקה, ביצר (הקנאה? יצר אחר?).

ב. הציווי האלוהי בפי משה: "וְשַׁמְתֶּם אֶת דְּבָרֵי אֱלֹהִים עַל לִבְבְּכֶם וְעַל נַפְשְׁכֶם" (דברים י"א, 18). ניתן לשאול את התלמידים מהי המילה החוזרת פעמיים בפסוק זה, ומה מוזר בפסוק? (לאחר קריאת הטקסט, מומלץ לעשות אתנחתא בה ניתן לתלמידים להביע את הרגשות והמחשבות שצצות עם הקריאה בטקסט ייחודי זה).

המילה "שמתם" מפורקת במדרש לי"ס-ת"ס, כלומר תרופה שלמה. (אחד הפירושים של המילה 'תם' הוא 'שלם') התורה נמשלת לי"ס-חיים", כלומר לתרופה מצילת חיים. תרופה שיש "לשים" אותה על הלב ועל הנפש כדי לחיות ולא למות.

מכאן יוצא המדרש לתיאור המשל. בכתבי חז"ל יש שימוש נרחב במשלים, בעיקר על מנת לנסות ולהבהיר ולהמחיש את ההיגיון הפנימי שבהתנהלות הקשר המסתורי שבין אלוהים לאדם, בזיקה אל ההתנהגות האנושית. זהו אינו הגיון שניתן להבהיר אותו דרך קשרים אנושיים מוכרים ודרכי התנהלותם, כיוון שמדובר על קשר שבין אלוהים (הנשגב, המסתורי, המבטא חכמה אינסופית) לבין האדם. עם זאת, המשלים מדגימים את היחסים בין אלוהים ואדם דרך תמונה מיחסים הירארכיים בין אנשים: מלך ועבד, אב ובן, גבר ואשה (בהתאם למעמד האישה בזמנם).

בתוך תמונת המשל החז"לי, מתגלה גם משהו חריג ומוזר, שמצד אחד ניתן להבינו כיחס אנושי ומצד שני אינו הולם לגמרי את יחסים אנושיים נורמליים ומבטא סוג יחס אחר, יחס שיש בו מצד אחד קשר אישי ואף אינטימי ומצד שני פער אינסופי.

כותבים: איילון אדלשטיין, זמרת דפני
תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.
מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שלישי – הטוב והרע בעולמם של חז"ל

במשל זה מסופר על אב ש"הכה את בנו מכה גדולה". מדוע הכה אותו? לא ברור. טבעי לחשוב שהיה זה בעקבות מעשה כלשהו של הבן שהיה למורת רוחו של האב ועל כן גמל לו ב"מכה חינוכית". אך יש לשים לב שלא כך במשל, הפותח במכה הגדולה כמושכל ראשון, כאומר: "בראשית ניתנה המכה". מכאן אפשר להסיק גם את המסקנה הפסיכולוגית הכואבת: "בראשית היה הפצע". אבל גם כאן, בניגוד להגיון רגשי טבעי, אין המדובר בטראומות ילדות הנוצרות כתוצאה מאלימות הורית לא מובנת, אלא בעצם המבוכה והמורכבות הנוצרת כתוצאה מהופעתו של הפצע המסוכן ב"גופו" של הבן. נוצרת בעיה אקוטית הקשורה לבן, שהאב עצמו יזם אותה, והעומדת מעתה בלב היחסים שבין האב ובנו. ואכן האב אינו מסתפק ב"הענקת" המכה, אלא יחד עמה מעניק לבן גם תחבושת לריפוי, על דרך הכתוב (דברים ל"ב, 39): "וְרָאוּ עֵתָהּ כִּי אֶנִּי אֶנִּי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי אֶנִּי אֶמִית וְאֶחָהּ מִחֶצְתִּי וְאֶנִּי אֶרְפָּא וְאֵין מִיָּדִי מִצִּיל." "

"האב" המדובר הינו אב המכה אך גם מציע ריפוי, אך במשל שלנו זה אינו ריפוי מלא, אלא הוא מעניק את התכשיר ואת הוראות השימוש שעיימם הבן צריך מעתה לרפא את עצמו. עמידה בהוראת האב תעניק לבן חופש לאכול, לשתות ולרחוץ כרצונו בלא פחד, זלזול בהוראות יגרום לנמק או זיהום ויהפוך את הפצע למסוכן.

הנמשל שולח אותנו לפסוק המוקשה (ד', ז') מסיפור קין, כאשר המילה "תיטיב שאת" מתורגמת ל"עיסוק בתורה", שבאמצעותו ניתן לגבור על היצר ולא "להימסר בידו". התורה היא "תבלין" (תרופה) המשולה לתחבושת על "הפצע" של יצר הרע.

שאלה 3 ושאלה 8 שבעמ' 71 מכוונות לדיון במשמעותו העמוקה של המשל.

הרי האב היה יכול שלא להכות את בנו כלל ולמנוע ממנו את כל ההתמודדות הכואבת והמסוכנת הזאת. לאחר מילוי הטבלה שבעמוד 71, ובנוסף לשאלות שם, ניתן להציף בכיתה את השאלות הבאות:

- מה "הרוויח" האב בכל המהלך הזה?
- מהו ההבדל בין בן שלא ידע את הפצע שבו לבין הבן המתואר במשל?
- באיזה מובן התורה יכולה להיות 'תחבושת', תרופה?
- האם יש מקבילה חילונית/מודרנית שממלאת פונקציה דומה ל'קיום התורה'?
- האם התפיסה הבסיסית של הקטע היא ש"יצר לב האדם רע מנעוריו"?

נראה שכוונת המשל היא שיש חשיבות לרמת המודעות העצמית שהבן נדרש אליה. הבן הפצוע מכיר בכך שאיננו מושלם, שעליו 'לטפלו' בעצמו. הוא מכיר בכך שללא 'התחבושת' (שהיא בנמשל "התורה" ובעולמנו החילוני יכול להיות גם "התרבות" או "החינוך") הוא לא יכול להתקיים לאורך זמן. לפיכך הוא צריך להתבונן בפצע שלו ולהתאים עליו יום יום את התחבושת, ואולי גם לתחזק את התחבושת, לנקות אותה, לתקן אותה וכד', כלומר "לעסוק בתורה" (ולא רק "לקיים את התורה", שהרי מדובר פה על התורה שבע"פ בעולמם של החכמים).

ההנחה כאן היא אפוא שהיצר והמודעת אליו מאפשרים לאדם עליית מדרגה, מודעות עצמית וממד של עיסוק תרבותי וחינוכי שאלמלא היצר לא היה מתפתח. מכאן אפשר לפתח דיון עם התלמידים על מודעות לחולשות אישיות, על תפקיד החינוך בהקשר האישי, או על תפקיד התרבות בכלל בהקשר זה.

יש לשיום לב כי חז"ל מביעים כאן תפיסה מורכבת יותר מהמקרא בנוגע ל"שכר והעונש" מאת האלוהים (בהקשר לשאלה 10). אם במקרא מדובר על חינוך בשיטת המקל והגזר, הרי שכאן מדובר על ציפייה **למודעות עצמית** וחינוך של האדם את עצמו כדי לשמור על עצמו. העונש לא יבוא מאת האל ישירות, אלא מהפצע שהאל "העניק" לאדם והפך להיות חלק אינטגרלי

כותבים: איילון אדלשטיין, זמרת דפני

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית" פרק שלישי – הטוב והרע בעולמם של חז"ל

מחיי, שעמו עליו להתמודד יום יום כדי לחיות. הציווי "ובחרת בחיים" יכול לקבל כאן משמעות בוגרת יותר במובן של לקיחת אחריות אישית ולא רק חיים מתוך פחד ממכה שעלולה להינחת בעקבות התנהגות קלוקלת, או ללא סיבה כלשהי. **שאלה 11** מפנה למשפט האחרון בטקסט התלמודי, משפט שחורג מהמסגרת של המשל והנמשל. כאן שוב מתואר היצר הרע כפושע, כ"מנוול", כמישהו שפוגע באדם כדי להשחית אותו ולהזיק לו. ההמלצה של ר' ישמעאל כאן היא "למשוך" אותו לבית המדרש. להנחיה זאת יכולים להיות שני מובנים משלימים: ראשית, בבית המדרש האדם "עוסק בתורה" ולכן אין היצר יכול לכאורה להתגבר עליו. לפי מובן זה בית המדרש משמש לתלמיד החכם כעין שדה המוגן מפני פגיעתו הרעה של היצר. שנית, ניתן למשוך את היצר עצמו אל תוך בית המדרש. אם אמרנו קודם לכן שהיצר הוא אנרגיה חיה שניתן להשתמש בה לרע וגם לטוב, הרי שניתן "למשוך" את אותה אנרגיה אל לימוד התורה, כדי להחיות ולהעצים אותו, מכוחו של היצר, וכך לרתום את היצר ולהעבירו מהשפעתו ההרסנית לטובת הכוח הבונה הנגדי, הוא העיסוק התורה. מהלך זה קרוי בתורת פרויד בשם "עידון" (סובלימציה). עידון הוא היכולת להתמיר (מלשון תמורה=טרנספורמציה) את האנרגיה היצרית לאנרגיה יוצרת או לאנרגיה בונה וחיונית במסגרת התרבות באמצעות למדנות, אמנות ותחומים נוספים. (כגון פוליטיקה, ספורט, בידור ועוד.)

להבנת מונח זה של פרויד ראו [בויקיפדיה](#) (שימו לב, בערך זה בויקיפדיה מובא כדוגמה ל"עידון" בתרבות הקטע התלמודי מפי רבי חנינא ורב אשי (מסכת שבת קנ"ו ע"א) על כך שמי שנולד במזל מאדים יהיה שופך דמים, או לחילופין שוחט או מוהל. (ראו עמ' 21 בספר וגם שאלה 3 בעמ' 22) זה קישור מוצלח שניתן לעשות כדי להבהיר את המהלך החז"לי בנוגע ליצר הרע.

• חלקי הנפש אצל פרויד: איד-סופר-אגו

בעמ' 72 אנו שבים להציף בתורתו הפסיכואנליטית של פרויד, והפעם בהבחנה בין "אגו", "איד" ו"סופר-אגו". הבחנה זו מציירת בפנינו מתח פנימי בהתנהלות האנושית בין המימד היצרי והמימד המוסרי-הסכמי, אותם צריך לתווך ה'אני' (האגו) בבואו לארגן את ההתנהגות האנושית האישית. מתח זה דומה במקצת למתח שהופיע במשל בין "הפצע" ו"התחבושת" או היצר והתורה, ש"הבן" נדרש ליחס המווסת ביניהם. התורה, כמו הסופר-אגו, עניינה בתביעות והגבלות מוסריות והסכמיות שיש להפעיל על הכוח היצרי. אך בין שתי המערכות ישנו גם הבדל, כיוון שאצל פרויד הסופר-אגו שייך **למבנה הנפשי** של האדם ואינו דבר המובא אליו **מבחוץ** באמצעות התרבות, החברה או הדת. גם האיד לא "הוענק" לאדם על ידי כוח חיצוני כמו במשל החז"לי אלא מהווה חלק ממבנה הנפש. אם מתייחסים למימד האלוהי במשל כמטפורה המדגישה את התביעות השונות והמנוגדות מן האדם, אזי ההבדל הזה לכאורה אינו משמעותי, אלא תרגום משפה מטפורית-רוחנית עתיקה לשפה של תיאוריה מדעית רציונלית ומודרנית. אבל יש לשים לב שבמהלך הזה של התרגום נעלמים מן הדרמה הנפשית ערכי הדת: קדושה, ציווי, התגלות, אמונה וכד', ונעשים לתביעות מוסריות והסכמיות.

כותבים: איילון אדלשטיין, זמרת דפני
תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.
מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

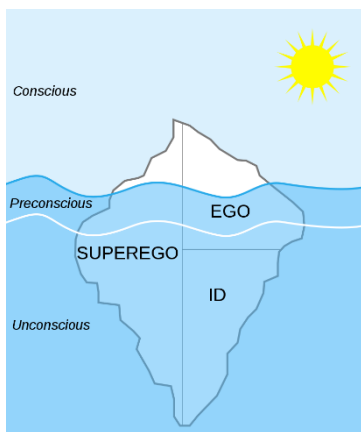
מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שלישי – הטוב והרע בעולמם של חז"ל

מדרש תמונה – עמ' 72

כדאי לשים לב לתרשים המובא בעמוד 72 (ומופיע להלן), ובו ניכר שהרובד הלא-מודע עמוק וגדול הרבה יותר מן הרובד המודע בנפש. כלומר שחלק לא מבוטל מן ההתנהלות במתח שבין הסופר-אגו לאיד נעשה באופן לא מודע, משמע שלבחירה החופשית קשה מאד לחול עליו. זה יכול לעורר שוב את שאלת הדטרמיניזם: עד כמה תהליך הוויסות בין האיד והסופר אגו אכן נמצא בשליטתנו ועד כמה אנחנו מנוהלים על ידו? קישור להסבר נחמד ומאוויר של שלושת חלקי הנפש אצל פרויד -

<https://www.youtube.com/watch?v=7vFf5CS27-Y>



• האמונה הדואליסטית הקדומה – הדת הזורואסטריית והתורה הגנוסטית, עמ' 73-74

בעמ' 73 ישנה העשרה חשובה בנושא **התפיסה הדואליסטית הקדומה**. זהו מושג חשוב השוזר בין הדת הזורואסטריית הפרסית והתורה הגנוסטית מן התקופה ההלניסטית המאמינות שתייהן בשתי אלוהויות – אלוהות הטוב ואלוהות הרע. **התורה הגנוסטית** מציירת בפנינו תמונה מורכבת: האדם 'כלוא' בעולם אותו ברא ה"דמיורגוס" (האל הרע) לאחר ש'גנב' ניצוץ אלוהי מן האל העליון והטוב. הדואליזם בעולם הגנוסטי אינו רק עצם הפיצול בין כוחות הטוב וכוחות הרע, אלא גם עצם השליטה של הרע בעולם הגשמי, והיות הדרך אל הטוב אפשרית רק באופן רוחני טהור. משמע שבניגוד לתורה הזורואסטריית הפרסית, בתורה הגנוסטית הטוב אינו יכול לגבור על הרע בעולם הגשמי, אלא רק מעבר לעולם הגשמי, באופן רוחני ומיסטי. העולם הגשמי, על פי הגנוסטיקה, תמיד היה ותמיד יהיה עולם רע ובלתי ניתן לתיקון. לכן כאן יכול להיות משמעותי הקישור לסיפור של אלישע בן אבויה בתלמוד הבבלי במסכת חגיגה (ס"ו ע"א), שנמנעה ממנו האפשרות לחזור בתשובה לאחר שבעקבות כניסתו לפרדס [הרחבה על אגדה זו בפרק החמישי, על הקבלה] ומראה ההתגלות שראו עיניו, שאל את עצמו שמא ישן "שתי רשויות" בשמים, ומי שקובע את גורלותיהם של ישראל אינו האל עצמו, אלא מטטרון, המכונה 'שר הפנים' והמשמש כביכול כדמות אלוהית נוספת.

(להעשרה בכיוון זה מומלץ לקרוא את הפרק "שתי רשויות" (פרק ב', עמ' 23-16) בספרו של שלום רוזנברג "טוב ורע בהגות היהודית" בסדרת אוניברסיטה המשודרת בהוצאת משרד הביטחון).

הצעה מתודית-סרטים

במבט **ספרותי וקולנועי** ניתן לומר שהסרט (וכמובן ספרו המופתי של טולקין) "**שר הטבעות**" מתאים לדואליזם נוסח הדת הזורואסטריית ובו ישנה מלחמה קמאית בין כוחות הטוב וכוחות הרע, ואילו סרטים כגון "הסיפור שאינו נגמר" (וכמובן ספרו של מיכאל אנדה) או "**מטריקס**", בהם הרע עוטף את האדם אך מבטא רובד נמוך של ממשות שהגיבור צריך להיבדל ממנו כדי לפרוץ אל מעבר לו, דומה יותר לתמונת העולם הגנוסטית.

כותבים: איילון אדלשטיין, זמרת דפני
תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.
מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שלישי – הטוב והרע בעולמם של חז"ל

העמדת המשל החז"לי על רקע התורה הגנוסטית (ראו שאלה 3 בעמ' 74), ששייכת לאותה התקופה ושאותה הכירו החכמים היטב, מלמדת על כמה הבדלים חשובים בין תפיסת חז"ל לתפיסת הגנוסטיקאים. בניגוד לתורה הגנוסטית, במשל החז"לי ישנו אל אחד והוא הבורא של העולם הגשמי וגם מקור הטוב והרע גם יחד. בנוסף, חז"ל מציעים לאדם אפשרות להתמודד עם הרע בעולם הגשמי באמצעות עיסוק בתורה, אותה העניק האל. הרע במשל החז"לי אינו כוח עצמאי בעל רצון משלו, כמו בגנוסטיקה, אלא משהו מסוכן הטבוע באדם ברצון האל משחר בריאתו, שבידי האדם לרסנו ולמנוע את פגיעתו הרעה. אם אנו רוצים לבחון גם את יתרונותיה של התורה הגנוסטית (כמו שמבקשת שאלה 4 בעמ' 74), הרי שניתן לחשוב על כמה יתרונות שלה על פני תמונת החיים החז"לית: ראשית, הגנוסטיקה אינה מגמדת את הרע עד כדי שיוכל להיות מרוסן תחת ה'תחבשות', אלא עומדת על כוחו ועוצמתו בעולם הממשי. תמונה זו יכולה להיות מתאימה יותר לחוויית חיים שבה ישנם בעולם תנאי חיים בעייתיים וכוחות רוע גדולים שלא ניתן לגבור עליהם בסדרה של מהלכים פשוטים, כפי שזה מוצג במשל. שנית, הגנוסטיקה מעצימה את המאמין לראות בטוב הטהור את העיקר ולא "להתערבב" עם כוחות הרע. לא פעם מאבק דואליסטי של כוחות הטוב נגד כוחות הרע מאפשר לגייס את האדם למלחמה ברע, כי הוא מסומן באופן ברור יותר מאשר כאשר הרע מצוי ומעורב בתוך הכוחות החיוביים. ההפרדה הברורה שיש בתורה הגנוסטית בין הטוב לרע מסייעת למאמין לא להתחבר לרע, ואילו המאמין החז"לי אינו יכול תמיד לדעת בוודאות מתי היצר המאפשר לו פעולה בעולם מהווה כוח חיובי ומתי הוא מהווה כוח שלילי. הפתרון החז"לי לבעיה זו היא העיסוק בתורה, המציבה קו ברור בין הראוי והבלתי ראוי. ועדיין ניתן לטעון שהשטחים האפורים הם רבים, ולראיה באים המושגים החז"ליים "נבל ברשות התורה", או "חסיד שוטה", המעידים על כך שניתן לבצע את הרע גם בגבולות עולם התורה. (כמו כן ניתן לבצע את הטוב גם כגוי מחוץ לעולם התורה, ויעידו למשל סיפורי חז"ל על דמא בן נתינה). אם כן, הגבולות שמציבה התורה אינם מוחלטים וחד משמעיים, ומכאן גם המקומות לפרשנויות שונות ולמחלוקות בתוך עולם התורה לגבי הגבול שבין טוב ורע. בתורה הגנוסטית המורכבויות הללו אינן קיימות שכן מראש כל העולם החומרי נתפס כרע שצריך להשתדל להיבדל ממנו באופן רוחני וכך כביכול לא להעניק לו את השלטון על נשמת האדם.

הצעה: ניתן לבקש כתרגיל בית למצוא סרט / סדרה / ספר שבו הטוב והרע הם מוחלטים וחד משמעיים לעומת סרט / סדרה / ספר שבו הגיבור הינו דמות מורכבת, שיש בה מן הטוב ומן הרע יחדיו.

4. כל הגדול מחברו - יצרו גדול הימנו - עמ' 75

גודל האדם וגודל היצר: נוסחת המאבק המתמיד

הסיפור המובא מן התלמוד הבבלי במסכת סוכה (עמ' 75), מדגיש היבט נוסף באתגר ההתמודדות עם היצר: אביי הוא תלמיד חכם וגדול בתורה (שימש כראש ישיבת פומבדיתא), ולפיכך לכאורה יש ברשותו את הכלי המיטבי להתמודד עם "הפצע" של יצר הרע, ומבחינה זו הוא אמור להיות 'מוגן' מפניו. אלא שהסיפור במסכת סוכה מנסה לנפץ לחלוטין את תחושת השאננות שיכולה להיות נחלתם של העוסקים בתורה.

(הערה: אם לא הזכרנו זאת בלימוד עד כה, חשוב להזכיר שאמנם לבני האדם יצרים רעים רבים, אך כשחז"ל מדברים על 'היצר הרע', הכוונה בדרך כלל היא ליצר המיני. חשוב לתאר לתלמידינו שבעולמם של חז"ל, כבתרבויות קדומות רבות, מגע כלשהו, ובוודאי קשר מיני, בין גבר ואישה שאינם נשואים זה לזה, אסור. מי שמקיים מגע כזה נחשב לחלש, למי שהיצר הרע התגבר על שיקול דעתו ועל קיום הנורמה ההלכתית והחברתית).

כותבים: איילון אדלשטיין, זמרת דפני

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שלישי – הטוב והרע בעולמם של חז"ל

אביי, שהיה רב גדול, איננו סומך על בחור צעיר ופשוט שיוכל לשלוט על יצריו בעת שהוא מטייל עם אישה על שפת האגם. במהלך הסיפור הוא מגלה שיכולת השליטה ביצר אצל בחור פשוט (אחריו עקב בניסיון למנוע ממנו לעבור עבירה עם אישה) טובה יותר משליטתו שלו. הוא מעיד על כך שהוא עצמו לא היה מצליח להתאפק באותו מצב כאותו בחור פשוט. הכרה זו ממוטטת את תפיסת עולמו, שכן כל חייו הוא מקדיש את עצמו להווייתו הרוחנית והמוסרית, והנה בשעת מבחן נראה שלא התקדם אפילו צעד אחד מעבר לבחור פשוט שאינו עוסק בתורה.

דבר זה עלול גם להעלות תהיות ביחס לתורה, האם אכן היא מסייעת להתמודדות עם היצר? האם באמצעותה נעשה האדם טוב יותר? מוסרי יותר?

ספקות קשים כעין אלו כלפי עצמו (וכאמור אולי גם כלפי התורה) מביאים אותו להיתלות ולייסר את עצמו על בריח הדלת. בריח הדלת יכול אולי לייצג מצב של סגירה ונעילה, לעומת מצב של פריצות וחוסר איפוק ויכולת סכירה של התשוקות והיצרים בנפש. (בהתייחס לשאלה 4 בעמ' 76) אך אותו זקן בא ומלמד אותו את העיקרון: "כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו".

(להעשרה נוספת מעניין לראות כי התלמוד במסכת כתובות מספר על אשתו השנייה של אביי, חומא, כי הייתה יצרית במיוחד עד שהייתה "קוטלת" את בעליה וגורמת למוותם. מסופר שלאחר מותו של אביי ראה רבא, חברו הקרוב, אור היוצא מזרועה כשביקש לפסוק לה הקצבה סדירה של יין כפי שביקשה.

קישור לסיפור חומא באתר האגדה: <https://agadastories.org.il/node/681>

לפני הלימוד על פירוש הביטוי "כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו" כדאי לבקש מהתלמידים/ות לנסות לתת פירוש משל עצמם למשפט זה, ולקשר אותו לסיפור על אביי.

נוסחה זו של התאמה בין גדולת האדם לעוצמת היצר דורשת בירור. מה פירושה?

ראשית, מיהו 'הגדול מחברו'? באיזה מובן הוא נחשב 'לגדול'? נראה שהכוונה בסיפור היא גדול בתורה, כלומר בחכמה, בהוראה ובמנהיגות. אם כן, איך קורה שיצרו גדול מזה של הקטן ממנו בתורה? יתכנו לכך כמה פירושים:

1. יצרו של הגדול נעשה "מתוחכם" יותר, ו"לומד" לפרוץ את מערכות ההגנה שחכמתו של האדם העוסק בתורה מפתחות. כך מתרחש מעין "מירוץ חימוש" שבו התלמיד החכם מפתח את "התחבשות" ובמקביל "הפצע" מחפש לו דרכים חדשות ומתוחכמות להפתיע ולפרוץ את גבולותיה.
2. תחום האחריות וההשפעה של הגדול יותר גדל בהתאם ככל שהוא חכם, חזק ומוערך יותר, ובשל כך יכולות להזדמן בפניו אפשרויות רבות יותר למימוש תשוקותיו, שכן הוא נחשף יותר למצבים בהם אנשים תלויים בו ונותנים בו את אמונם.
3. אדם שיש בו גדולה, שהוא חכם, מנוסה, מנהיג – הוא מן הסתם בעל אנרגיות חיוביות חזקות. אנרגיות אלו, יחד עם העוצמה, הכוח והשלטון, יכולים לבוא לידי ביטוי גם כיצרים חזקים, שקשה מאוד לאדם כזה לשלוט בהם, ולעיתים גם איננו מעוניין לשלוט בהם כי הם מעצימים את תחושת השליטה שלו.

בהקשר זה ניתן לבקש מהתלמידים להביא דוגמאות למקרים אקטואליים מצערים שבהם אנשים מעלי השפעה: מנהיגים, רבנים, מורים, מטפלים, ניצלו את השפעתם לרעה ופגעו באנשים שנתנו בהם אמון...

כותבים: איילון אדלשטיין, זמרת דפני

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית" פרק שלישי – הטוב והרע בעולמם של חז"ל

המשפט: "כל הגדול מחבירו וכו' " מלמד כי על כל אדם ואדם, גדול כקטן, להתמודד עם היצרים שלו. העיסוק בתורה אינו מהווה הגנה, שכן היצר "גדל" עמו בהתאמה. ככל שאדם גדול יותר, כן אתגריו גדולים יותר, כמו גם ההבנה של גודל האחריות והקלות שבה הוא יכול לפגוע באחר. לכן המשפט הזה יכול היה לנחם את אביי בייסוריו כי הבין שאין בו עצמו חטא יוצא דופן, אלא יצרו הגדול קשור בגדולתו כאדם.

יחד עם זאת (בהתייחס לשאלה 8 בעמ' 76), חשוב להדגיש שישנה סכנה של שימוש במשפט זה להקלת ראש בחטאיהם של אנשים בעלי השפעה בשיפוטם המקל ביחס לאנשים רגילים. לאנשים המצויים תחת השפעה של אדם גדול יש כמובן אינטרס נפשי למחול על פשעים שביצעו ובלבד שימשיכו להיות "גדולים". זו תופעה נפשית וחברתית בעייתית וידועה, וכך מגונן הציבור על פשעיהם של אנשים רבי השפעה ואינו מוקיע אותם. התשובה לכך היא שהמשפט הזה מתייחס לחשיבות של ההתמודדות הפנימית של האדם הגדול, כדי שיבין את גודל האחריות שלו ויפנים את העובדה שהוא יכול להיכשל בכל רגע על ידי יצרו ותשוקותיו, דווקא בשל היותו גדול.

מדרש תמונה (עמ' 75):

[אפשר כהקדמה לסיפור, או כסיכום]

שאלו:

- על מה לדעתכם חושב האדם שבתמונה?
- כתבו במחברת משפט או פסקה, שאותו אומר האדם הזה לעצמו. שתפו את כל הכיתה בדבריכם.



5. הרחמן יצילני מיצר הרע – עמ' 76

בסיפור התלמודי ממסכת קידושין (בעמ' 77) המלחמה ביצר הרע עולה מדרגה. מסתבר ש"התחבושת" כבר אינה מספיקה לר' חייא בר אשי. בסצנה הראשונה של הסיפור אנו פוגשים את רבי חייא בר אשי בזמן שהוא שקוע בתפילה, בעת "נפילת אפיים" [=מנהג שבו בעת קטע תפילת התחנון המתפלל מכסה פניו (בעבר היה ממש משתחוה ו"נופל" על פניו) ומביע בלחש את משאלות ליבו הכמוסות.

הרחבה על כך ראו: <http://www.daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=2345>

רבי חייא מתפלל כבכל יום ויום, ומבקש עזרה ישירה ואף הצלה מאת האל הרחמן בהתמודדות עם יצר הרע. (ניתן לשאול - מה מיוחד ביום זה משאר הימים? כיצד אנו לומדים זאת?)



כותבים: איילון אדלשטיין, זמרת דפני

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שלישי – הטוב והרע בעולמם של חז"ל

הפעם אשתו שומעת בקשתו זו ומופתעת, כיוון שהיא סותרת לגמרי את החוויה האישית שלה, לאור העובדה שבעלה פרש מקיום יחסי מין עמה. היות שקיום יחסי מין הוא אחד מחובותיו לפי ההלכה, ייתכן שאשתו סברה שהצליח באידיאל שהציב בפני עצמו להיות רוחני, 'צדיק', יצרים ותשוקות, אדם שאין בו כלל 'היצר הרע'.

מה יכול להיות שחשבה אשתו של רבי חייא כשגילתה בעת תפילתו שיש לו יצר מיני, והוא עדיין נלחם בעצמו ונמנע מלקיים אתה יחסי אישות? ברור ששמיעת תפילה כזאת מן הבעל יש בה כדי לערער את האישה ולהציב בליבה סימני שאלה. ייתכן שתהתה: האם יש לו יצר מיני והוא חושק בה אך נמנע מקיום יחסי אישות איתה כי לדעתו על 'צדיק' להתנזר מקיום יחסי מין? האם הפסיק לחשוק בה, אך קיים בו יצר מין כלפי נשים אחרות? האם בעלה מבטא את יצר המין שלו **מחוץ** לחיי הנישואין, או מתאוה לכך?

לפיכך אשתו של רבי חייא (שימו לב שהיא אינה מזכרת בשמה האמתי) מחליטה לברר את הספקות הללו במעשה התחפשות. הסצנה הבאה של הסיפור מתרחשת בגינת ביתם של רבי חייא ואשתו, שכפי הנראה פונה לכיוון רחוב ראשי. הישיבה ללמוד תורה בגינה יכולה להזכיר לנו את דימויי שיר השירים. הגינה יכולה לסמל מקום חוץ-ביתי, מקום של טבע, פריחה ופראיות. האישה מציגה את עצמה כ"חרותא", ואם נקבל כאמינים את פירושו של רש"י כי היה זה שמה של זונה מפורסמת מן הימים ההם, הרי שמיד לאחר שהיא מציגה את עצמה הוא "תובע" אותה לתשמיש, כלומר גוהר עליה לקיום יחסי מין. ה"קפיצה" שהוא מתבקש לה ואכן ה'מבצע' להבאת הרימון מראש הענף, מראה את האנרגיה המשוחררת והקלילה המתפרצת ממנו עם שחרור היצר, ה**היפך הגמור** מהתנועה הפיזית של נפילת האפיים ארצה. (אפשר לדמות זאת לקפיץ שהיה מוחזק היטב ופתאום משתחרר וקופץ). הרימון מתפקד כפרי התשוקה כנזכר בשיר השירים "כפלח הרימון רקתך". הסיפור המקראי שיכול להדהד כאן (כפי שמבקשת **שאלה 5 בעמ' 78**) הוא סיפור גן עדן, באשר ישנו כאן פרי של עץ המסמל תשוקה מינית ומעבר על איסור כאחד. אך בניגוד לסיפור גן עדן, האל אינו מופיע בגן ואומר "איכה?", האל שותק ונעדר, ואילו ייסורי המצפון של ר' חייא בר אשי בוערים בו. על כן בשובו הביתה הוא מייסר את עצמו (בדומה למה שעשה אביי מן הסיפור הקודם שלמדנו). ואולם, ר' חייא בר אשי לא תולה עצמו על בריח הדלת, אלא בא ומתיישב בתוך התנור (כפי הנראה הכוונה לסף התנור, שגם זה לא נעים במיוחד...). התנור יכול לסמל את אש היצר, או אש הגיהנום, ומצד שני גם את חום הבית והבישול בתנור, עליהם אחראית באופן מסורתי האישה. דימוי אש התנור יכול לרמז על דרך ריסון האש ותיעול השימוש בה לקשר הזוגי המיטיב והביתי.

לנוכח התייסרותו של ר' חייא בר אשי בתנור הלוהט, חושפת אשתו בפניו את התחפשותה לזונה קודם לכן דרך הצגת הרימון, באופן המזכיר את סיפור יהודה ותמר. סיפורם מורכב, אך יש בו מוטיבים דומים: תמר מתחפשת לזונה כדי להבהיר משהו לחמיה, יהודה, ומבקשת ממנו ערבון שאותו היא מציגה כהוכחה לקיום היחסים ביניהם מאוחר יותר. (בראשית לח). לכאורה הוידוי ההדדי של בני הזוג היה יכול להביא להבראתם יחסיהם.

הצעה פדגוגית: לעצור כאן את הסיפור כאן ולבקש מהתלמידים לכתוב המשך דו-שיח.

הבעל והאישה שכבו סוף סוף זה עם זה, האישה התוודעה לחולשתו של בעלה ומצאה את הדרך אליו ויצר הרע' (של שניהם!) שוחרר אל מקום ראוי ומיטיב. למרבה הצער ר' חייא בר אשי, המחמיר ומאמין ששלמות רוחנית מתקיימת רק כאשר אין לכך ביטוי גופני, אינו סבור כך. כוונת החטא היא שמכריעה לגביו את משמעות המעשה המיני, גם אם באופן "טכני" היה זה

כותבים: איילון אדלשטיין, זמרת דפני

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית" פרק שלישי – הטוב והרע בעולמם של חז"ל

מעשה ראוי. לפיכך הוא אינו מסוגל לסלוח לעצמו, למרות שאשתו, ברוב גדלותה אכן סולחת לו ואינה רואה את מעשהו כבגידה. נראה שהאישה מחזיקה בתפיסה ריאלית יותר של היצר הרע הזקוק לפורקן, ואכן היא מאמתת זאת עם בעלה בתרגיל ההתחפשות. ואולם ר' חייא בר אשי אינו מבין זאת עד סופו המר של הסיפור, למרות מה שניסתה ללמד אותו אשתו, ועדיין רואה את מטרתו העיקרית כהתגברות מוחלטת על היצר המאיים עליו תדיר. נראה שדמותו מייצגת בסיפור עמדה רוחנית קיצונית וסגפנית מדי, הנתלית באל לבדו ואינה עומדת במבחן המציאות הנפשית והפיזית של האדם, ואילו האישה מייצגת עמדה המתכתבת עם היצר כדי להמירו אל החיים באופן מיטיב, ובכך להכניס אנרגיה חיובית לקשר הזוגי ולבית.

מומלץ בכיתה לקיים דיון בו התלמידים יביעו עמדתם בעד/נגד רבי חייא או אשתו. מעניין לראות האם הדעות השונות קשורים לזהות המגדרית ולתפיסות בסיסיות על יחסי אישות ומשפחה. הצעה: לאחר דיון בשאלות שבספר, ניתן לבקש מהתלמידים לכתוב פסקה שהכותרת שלה היא: תקשורת בין בני זוג – מה לדעתך היו בעיות התקשורת בין בני הזוג, והאם סוף הסיפור מרמז על שיפור התקשורת ביניהם או ביטול קיומו?

העשרה:

קישור לשיעור של רות קלדרון ואדמיאל קוסמן על סיפורו של ר' חייא בר אשי
קישור להרצאה מצולמת של איתן כהן על הסיפור במסגרת הוראת התכנית "את שאהבה נפשי"

שאלה לדוגמא ממבחן בגרות (תשע"ט)

[הערה: השאלה אמנם הופיעה ביח"ל "את שאהבה נפשי", אך מתאימה גם ללימודנו כאן]:

"רבי חייא בר אשי היה רגיל שבכל פעם שהיה נופל על פניו - היה אומר 'הרחמן הוא יצילנו מיצר הרע'

א. 1. מדוע הופתעה אשתו של ר' חייא מדברי התפילה שלו?

2. מה עשתה בעקבות זאת, ומה דעתך על המעשה שלה?

ב. האגדה מסתיימת במילים "כל ימיו של אותו צדיק היה מתענה, עד שמת באותה מיתה".

ר' חייא בר אשי מכונה בסיפור "צדיק". כתבו נימוק אחד בעד כינוי זה, ונימוק אחד נגד.

סיכום – עמוד 78 – דברי א.א. אורבך: התלמידים יקראו את הטקסט, ויענו על בחברותות על שאלה 1 בעמוד 79.

חלק ב' – הטוב, הרע והעולם הבא – עמ' 79

הנושא השני בו עוסק פרק זה הוא עיקרון השכר בעולם הבא. כדאי להדגיש שזהו חידוש שהגיע לתרבות שלנו מעולם החכמים, ולא ניתן למצוא אותו באופן מובהק במקרא. זו הזדמנות להסביר שוב שעולם החכמים שונה מעולם המקרא, ובעולם זה משתלבות בתרבות היהודית תפיסות חדשות שלא באו לידי ביטוי בטקסט המקראי. כמו כן תפיסות שונות של שכר ועונש בעולם שאחרי המוות מצויות במקורות לא יהודיים, כגון בכתבי אפלטון ובמקורות הנצרות. נתון זה חשוב כדי להבין את העיקרון שיש לתרבות התקופה כדי להשפיע על עיצוב התרבות היהודית.

כותבים: איילון אדלשטיין, זמרת דפני

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית" פרק שלישי – הטוב והרע בעולמם של חז"ל

העשרה:

א. להדגשת ההבדל בין ימי המקרא לימי חז"ל ולהרחבה כללית בנושא ראו מאמר סקירה מעניין של אילון גלעד "מה

[קורה ליהודים אחרי שהם מתים?](#)"

ב. "הקומדיה האלוהית מאת דנטה אליגיירי – יצירת

המופת מתקופת הרנסנס המפרטת את המתרחש

בעולמות העליונים שאחרי המוות.

להלו קישור [לפרק "התופת" מן היצירה](#) בתרגומו של

אריה סתיו:



מדרש תמונה – עמ' 79:

בקשו מהתלמידים להשוות בין **ציור הגיהינום** שבעמוד 79 (הדגישו שמדובר בפריט מציור הרבה יותר גדול מהמאה ה-13), לבין **תמונת גן העדן** שבעמוד 80. (לא הצלחנו למצוא מיהו היוצר).



שאלות לדיון:

- הביטו בתמונה המתארת 'גיהינום' – מהן התחושות שהתעוררו בכם?
- הביטו בתמונה המתארת 'גן עדן' – מהן התחושות שהתעוררו בכם?
- נסו לעמוד על הבדל משמעותי בין התמונות, שממחישות את ההבדל בתחושות.
- מה יכולה, לדעתכם, להיות המוטיבציה באמונה בעונש / תגמול לאחר המוות?

כותבים: איילון אדלשטיין, זמרת דפני
תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.
מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית" פרק שלישי – הטוב והרע בעולמם של חז"ל

את הרעיון החז"לי של שכר ועונש בעולם הבא יש להבין על רקע ספר איוב, והכישלון שהוא מתאר בניסיון ההסבר של הפעולות האלוהיות המשתקפות בגורלו של האדם החי. ראינו שהעיקרון "צדיק וטוב לו רשע ורע לו" אינו עומד תמיד במבחן התוצאה במציאות, ויוצר אי הבנות רבות. אי ההבנה השכיחה ביותר היא חיפוש החטא הנורא שהביא ככל הנראה לאסון שהתרחש בימי חז"ל אירעו לעם ישראל לא מעט אסונות לאומיים בהם חורבן העיר ירושלים ומקדשה, בשנת 70 לספירה, שהתרחש בעקבות המרד הגדול, או הגירוש ההמוני והדיכוי הקשה בעקבות מרד בר כוכבא בשנת 136 לספירה. אסונות אלו ואחרים התרחשו בעת שהיהודים היו תחת כיבוש רומאי וללא ממלכה ריבונית, כלומר לא ניתן היה להאשים כמו במקרא את "המלך אשר לא הלך בדרכי ה' " בכל הצרות המתרגשות על העם. במציאות ההיסטורית הזו קשה להיעזר בעקרון של שכר ועונש בעולם הזה לחיזוק רוחו של העם, מבלי להיתקל כל העת בהפרכתו ולהביא בכך דווקא להחלשת כוח האמונה והצורך לשמור על הזהות היהודית הייחודית בתוך אילוצי ההיסטוריה.



בנקודה זו היה לרעיון השכר והעונש בעולם הבא תפקיד חשוב, שכן דרכו ניתן היה לאמץ את הגישה שיש חשיבות לעשות את הטוב ולקוות לטוב, שאמנם לא יופיע כאן ועכשיו לעינינו ההיסטוריות, אלא אי שם לעתיד לבוא מעבר לחיים ההיסטוריים, האישיים והלאומיים.

לא פעם ישנה נטייה לזלזל באידאל של שכר ועונש בעולם הבא, ורבים רואים בו תחליף תיאולוגי דמיוני למוסריות אותנטית ריאליסטית הממוקדת בחיי העולם הזה ואינה מבקשת לה כל שכר. אך ניתן לראות את כוחו של רעיון אמוני זה דווקא ביחס לשכר ועונש בעולם הזה, בהיותו מסגל את המאמין לאורך-רוח מוסרי ובהיותו חוסך ממנו פרשנויות מופרכות ואף מזיקות לאירועים קשים המתרגשים עליו בחייו.

1. "עולם שכולו טוב" - מעמוד 80

הטקסט המרכזי הראשון שנלמד ביחידה זו (מתוך התלמוד הבבלי במסכת חולין – עמ' 82 בספר) מדגיש את ההבדל בין פשט המקרא לבין המדרש החז"לי באופן ציורי למדי. מסופר בו על בן שקיים שתי מצוות חשובות בעת ובעונה אחת: כיבוד (בקשת) אב ו"שילוח הקן". כפי שניתן לראות מהפסוקים בספר דברים (עמוד 81), התורה מבטיחה אריכות ימים למי שמכבד את אביו ואמו, ומי שמגרש את הציפור האם לפני שהוא לוקח לעצמו את הביצים שלה מהקן. הבן מקיים שתי מצוות אלו, ובכל זאת - נופל ומת מיד לאחר קיום המצוות.

ניתן לשאול: כיצד היה עיקרון התגמול המקראי מפרש את המקרה? מה, למשל, היו רעיו של איוב אומרים לאותו אב? כיצד היו מצדיקים את מעשי האל לגבי אותו הבן? הניסיון להתפתל ולהצדיק את מעשה האל במקרה זה קשה מנשוא, ומכאן החריפות של החכמים בהצגת המקרה המהווה דוגמה המפריכה את עקרון השכר ועונש בעולם הזה. הסיפור אינו מסופר על מנת לייאש את המאמין, אלא להיפך, על מנת להדגיש את הראיה החדשה: הבן עשה מעשים טובים, ולכן יזכה לשכר. יש צדק אלוהי, אך הוא אינו גלוי בפנינו. הוא מופיע בעולם הבא, לאחר מותו הגופני של האדם.

כותבים: איילון אדלשטיין, זמרת דפני
תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.
מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שלישי – הטוב והרע בעולמם של חז"ל

את מות הבן לא ניתן להצדיק בשום צורה, אבל ניתן להתחזק בהכרה שהיה אדם טוב, ועל כן יזכה לשכר על כך בעולם הבא: "עולם שכולו טוב" (במקום "למען ייטב לך" ו"עולם שכולו ארוך" (במקום 'למען יאריכון ימיה').

ברור שלא זו הייתה כוונת הפשט המקראי, ובכל זאת בוחר ר' יעקב לפרש זאת דווקא כך, מתוך ההבנה שהראיה המדרשית מהווה הנחיית דרך טובה יותר למציאות הקשה הנתונה מאשר הפשט המקראי. המוקד עובר ממבט על התוצאה הקשה אל מבט על איכות המעשים האנושיים בלא קשר לתוצאה, ומכאן מעבר לתוצאה שהיא רוחנית בלבד, עתידית תמיד, ובלתי ניתנת למדידה. דווקא ההבטחה לשכר בעולם אחר מדגישה את החשיבות של קיום הטוב בעולם הזה, ללא ציפייה לגמול מידי משמיים.

יש לשים לב שר' יעקב מדבר על "תחיית המתים", כיוון שהעניין המדובר הוא ההבטחה לכאורה לאריכות ימים שלא קוימה, ובכן - היא תקוים, אבל באופן רוחני-ערכי מיוחד ולא באופן גשמי ויומיומי. ניתן לקשור לכך מאמר חז"ל המופיע בתלמוד במסכת ברכות י"ח: "צדיקים שבמיתתן נקראו חיים... רשעים בחייהן נקראו מתים". ה"חיים" וה"מוות" נתונים ביד **האיכות המוסרית האנושית האישית ולא ביד הגורל המחיה וממית**. ניתן לראות זאת גם כמעבר ממוקד הערכה חיצוני למיקוד הערכה פנימי לאיכותו המוסרית של אדם. (שכן מהעולם הבא איש עדיין לא חזר כדי לספר...)



מדרש תמונה (בהקשר לשאלה 5 עמוד 82):

התבוננו עם התלמידים ביצירה ושאלו:

- מה אתם רואים בתמונה? מה הרעיון שעולה ממנה? האם היא 'סופית' או 'אינסופית'?
- נסו לתת שם מקורי לתמונה.

הדימוי של הפרוזדור המוביל אל הטרקלין, הנאמר בפיו של אותו ר' יעקב במאמר שלו ממסכת אבות (ראו שאלה 5), מדגיש את הצורך להתכוון במהלך החיים למעבר לעולם הבא, ולראות בכך אתגר חיים מכריע. אתגר זה מכריח את המאמין להעמיד לעצמו יום יום את השאלה: האם אני ראוי להגיע לטרקלין? או: מה עלי לעשות היום כדי להיות ראוי לכך? אם כך הם פני הדברים, אזי פחות חשוב באיזה אורך יהיה פרוזדור החיים אלא האם אהיה מוכן כשאגיע לטרקלין. (וכיוון שאיני יודע לצפות מתי בדיוק אגיע הרי שאני צריך להיות מוכן בכל יום למעבר). לפי הגיון זה, את ההרגשה הטרגית על מות הבן מאזנת מעט השאלה האם הגיע ל"טרקלין" באופן ראוי? ואולי יש בכך משום נחמה פורתא.

כדאי לשאול את התלמידים: מה לדעתכם חשוב ממה - הפרוזדור או הטרקלין? באיזה מהם יש בידינו להשפיע יותר? בהקשר זה שימו לב גם לדבריו של אותו ר' יעקב המופיעים בעמ' 85 באשר ליחס בין מעשים טובים לחיי העולם הבא. כאן ניכר יחס דיאלקטי: מצד אחד התכלית והדבר רב הערך ביותר הוא העולם הבא, ומצד שני אין דבר יקר יותר מרגע של מעשים טובים בעולם הזה, וכאילו כל המבנה של העולם הבא לא נועד אלא כדי שיתממש אותו מעשה טוב בחיי העולם הזה.

חשוב לאפשר לתלמידים להביע דעותיהם לגבי ה'פתרון' שמציע רעיון גן עדן וגיהנום לתחושת חוסר הצדק הניכר בעולם.

כותבים: איילון אדלשטיין, זמרת דפני
תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.
מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שלישי – הטוב והרע בעולמם של חז"ל

העשרה:

- רעיון דומה של מציאת נחמה על מות הבן ניתן למצוא באופן שבו ניחם ר' אלעזר בן ערך את ר' יוחנן בן זכאי על מות בנו באגדה [מאבות דרבי נתן פרק י"ד](#).
- אטימולוגיה מעניינת למילה "טרקלין" אפשר למצוא [במאמר נוסף מאת אילון גלעד "כולם רוצים להיכנס אליו, אבל מהו בעצם טרקלין?"](#)
- **למתקדמים:** המחשה ספרותית מאלפת ללחץ הקיומי הבא על האדם בעקבות הדרישה להיות ראוי להיכנס ל"טרקלין" אפשר למצוא בסיפור **"המלבוש"** מאת שמואל יוסף עגנון. סיפור זה נכתב בהשראת מאמר חז"ל אחר ממסכת אבות המציג מטפורה לחיים כהכנה מתמדת לחיי העולם הבא: **"היום קצר, והמלאכה מרבה, והפועלים עצלים והשכר הרבה, ובעל הבית דוחק"** (אבות, ב', ט"ו) והמוטיב המניע את העלילה הוא חרדתו הנוראה של החייט היהודי שאינו מצליח להשלים את המלבוש שהזמין ממנו השר: **"מה יענה ומה יאמר לכשישאלו אותו היכן המלבוש?"**

2. "הללו בוכים והללו בוכים" – עמ' 83

הטקסט השני ביחידה זו (מתוך תלמוד בבלי מסכת סוכה) מעביר אותנו היישר אל המתרחש באחרית הימים, בעת שהיצר הרע מוצא להורג על ידי האל בכבודו ובעצמו.

בניגוד לסיפור שלמדנו ביחידה הקודמת שבו לא ניתן להרוג את יצר הרע מבלי להרוס את החיים, כאן מדובר על שלב אסכטולוגי "לעתיד לבוא" **שמעבר** להיסטוריה הטבעית, ובו גובר הטוב על הרע בעולם כך שאין עוד צורך ביצר הרע. אין טעם לשאול על כך שאלות הגיוניות, מדובר על פנטזיה שבה **בְּשַׁל** הזמן לחסל לעיני כל את "האויב המבוקש מס' 1" הלא הוא יצר הרע, ואולי גם על חיים לאחר המוות שבהם אין כבר לדחף החיים כל תפקיד.

הנקודה העיקרית נוגעת לתגובה הדומה והשונה של הצדיקים והרשעים לאירוע פומבי מרגש זה. מדוע דומה? כיוון ששניהם בוכים כשהם מביטים לאחור על חייהם עם היצר, אך הסיבות לבכי שונות בתכלית. הן קשורות להבדל באופן שהם משקיפים על היצר. הבדל זה מבטא הסיפור באמצעות הניגוד שבין הר וחוט השערה: אם היצר הוא כהר, אזי ההתגברות עליו היא משימה קשה ומייסרת. הצדיקים אפוא בוכים כשהם נזכרים כמה קשה היה עבורם מסלול החיים ואיזה אתגרים עצומים היו בו. לעומתם הרשעים, הרואים בו כחוט השערה, וסבורים שכל שנדרש מהם הוא מאמץ קטן, בוכים מאכזבה עצמית על כך שלא נקפו אצבע כדי להתמודד עם אתגר כה פשוט ושילמו על כך ביוקר בעולם הבא.

הבדל ההשקפה בין צדיקים ורשעים יכול גם להסביר מה מבחין ביניהם. זהו ההבדל בין מי שמתגייס לקראת האתגר המוסרי לבין מי שלא מייחס לו חשיבות ולכן גם לא מקדיש לו מאמצים ונכשל בו. כלומר **ההבדל ההתנהגותי כרוך בהבדל תפיסתי**. ואולי, "שותל" בהם האל את הדימויים הללו כדי להעניק להם רפלקסיה מותאמת על האופן שבו חיו את חייהם.

בכל מקרה, גם האל בעצמו מביע פליאה על שני הדברים כאחד: על מאמצי הצדיקים ועל רפיונם של הרשעים. עצם פליאתו של האל מבטאת אולי את **חופש הבחירה** של האדם. לא האל קובע את האופן בו האדם בוחר להתמודד עם האתגר המוסרי. הוא עצמו, כמחנך טוב, מתפלא הן מאדם שבחר להזניח את האתגר והן מאדם שהקדיש לו את מירב המאמצים.

כותבים: איילון אדלשטיין, זמרת דפני

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית" פרק שלישי – הטוב והרע בעולמם של חז"ל

בשאלה 9 בעמ' 84 מובא תיאורו של ר' יהושע בן לוי את גן עדן מתוך ילקוט שמעוני. התיאור עשיר בדמיון ופרטים הרבה מעבר למתואר בסיפור גן עדן במקרא. נראה שבגן עדן על פי ר' יהושע בן לוי ישנו שפע עצום של דברים יקרי ערך כגון: אבנים טובות, בגדים, נחלים, פרחים, משקאות, מלאכים וכוכבים. על רקע העונג העצום הזה יושבים תלמידי חכמים בעוסקים בעונג הגדול מכולם: הלא הוא לימוד תורה! [שימו לב שזהו עונג שהם חווים גם בעולם הזה, כנראה לא יכלו לדמיין עולם שכולו טוב חומרי, ללא חוויית הלמידה...]

העשרה: אפשר להשוות פנטזיה זו לחזון [72 הבתולות](#) שיזכה להם השהיד המוסלמי בגן עדן. על מקורותיו של חזון זה ראו בקישור.

אין ספק שתמונה זו שמתאר ר' יהושע בן לוי **סותרת** את תמונת הבכי של הצדיקים לעתיד לבוא. (בהקשר **לסעיף ג'** בשאלה). כאן הם כבר "משתחררים" מחוויית הבכי ומצויים במציאות של עונג צרוף ללא כל זכר למאבק המר שאפיין את חייהם עלי אדמות.



הצעה מתודית מסכמת:

זוהי גם הזדמנות **לעבודה יצירתית** (בציור, בכתבה, בפיסול) לפנטזיה של "עולם שכולו טוב" מול פנטזיה של "עולם שכולו רע". כמו גם לעיון ביצירות האמנות החשובות העוסקות בכך, כדוגמת תמונתו המרתקת של הירונימוס בוש (1503): גן התענוגות הארציים.

3. שלא על מנת לקבל פרס – עמ' 85

רעיון חשוב נוסף בנוגע לשכר בעולם הבא, מצוי

במאמרו של אנטיגונוס איש סוכו (מסכת אבות, פרק א משנה ג – עמ' 86 בספר). אנטיגונוס מציב אידאל של "עבודה לשמה" (כלומר, לשם הדבר עצמו ולא מסיבה נוספת או חיזונית – ראו * בתחתית עמוד 87) ולא לשם קבלת ה"פרס" = השכר המשולם על ידי "הרב" = האדון. יש כאן תביעה שנראית פרדוקסלית לעבוד לא לשם השכר אלא לשם הערך שבעצם העבודה. כמוכן, ובהמשך לשאלות על הטקסט, מדובר במשל, כאשר הרב אינו אלא הקדוש ברוך הוא. הטקסט מזמן דיון מעניין וחשוב בהבדל בין שיקולי **תועלת** ושיקולי **משמעות** בעשיית מעשים בחיים.

הצעה ללימוד בחברותות:

לפניכם מספר אפשרויות מודולריות:

אפשרות א': ניתן לבקש מהתלמידים לחשוב על מעשה טוב שנערה/ עושים – ושני מניעים שונים לאותו המעשה – האחת 'לשמה' והשנייה לשם קבלת 'פרס', תגמול בדרך/אופן כלשהי.

בשיחה במליאה ניתן לדון בשאלה האם הרגשה טובה שמרגיש מי שעושה מעשה טוב נחשבת 'לשמה' או לשם פרס.

כותבים: איילון אדלשטיין, זמרת דפני

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית" פרק שלישי – הטוב והרע בעולמם של חז"ל



אפשרות ב': בקשו מהתלמידים להביט על התמונה של הילד והילדה בעמוד 85 ולכתוב במחברת לפחות שתי אפשרויות של 'בועות' של מה חושב הילד, בהתאם לשיח בכיתה.

אפשרות ג': לתת לתלמידים את הדוגמאות הבאות, ולקיים על כך דיון בכיתה:

דוגמה 1: התמונה בעמוד 85: ילד מושיט יד לאחותו/ידידה שנפלה ועוזר לה לקום.

מניע א': הם לבד בפארק, אכפת לו ממנה ולכן הוא עוזר לה.

מניע ב': האימא של הילדה רואה את המתרחש, והילד חושב שאולי תקנה לו גלידה אם תוקיר לו תודה על כך שעזר לביתה.

דוגמה 2: גליה, תלמידה עם ציונים גבוהים במקצוע מציעה לשלומי, תלמיד עם ציונים פחות טובים ללמוד אתו לקראת המבחן.

מניע א': גליה שמה לב ששלומי לחוץ לגבי המבחן ויודעת שאם תציע עזרתה יצליח יותר.

מניע ב': גליה מאוהבת בסתר בשלומי, ומקווה שלימוד משותף יקרב אותם זה לזה.

מניע ג': המורה הבטיחה לגליה שאם תעזור לשלומי היא תוסיף לה 10 נקודות במבחן.

שאלות לדיון:

- מה ההבדל בין הדוגמה הראשונה לשנייה?
- מה חשוב יותר לדעתכם – המעשה או המניע?
- האם יש באמת מעשים הנובעים מאלטרואיזם טהור?

מדרש תמונה – עמ' 88

- הביטו בתמונה בעמוד 88, שאלו:
האם בבית ספרכם / בביתכם שיטת 'המקל והגזר' נהוגה? מה דעתכם על כך?
האם 'שיטת המקל והגזר' חיובית בגילאים/מקרים מסוימים? מהן חסרונות השיטה הזו?
האם מניע חומרי הופך מעשה טוב למעשה פחות טוב? מה קורה אם המניע החומרי מתברר כלא ישים?
- האם יש אפשרות שמעשה שנעשה שלא 'לשמה' יהפוך להיות מעשה 'לשמה'? (שנאמר: "לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצווה אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה" סנהדרין ק"ה). הביאו דוגמה מחייכם.



כותבים: איילון אדלשטיין, זמרת דפני
תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית" פרק שלישי – הטוב והרע בעולמם של חז"ל

דבריו של בן עזאי (המובאים **בשאלה 9**) מציגים פן נוסף: שכר המעשה טוב בעצם המעשה הטוב ו"עונש המעשה הרע" בעצם המעשה הרע. ניתן להבין זאת בכמה דרכים: ברובד ה"חשבונאי" הפשוט זכית שנרשמה לזכותך בשמיים מצווה, ואפילו אם עשית מצווה קלה, ולהיפך בעבירה. וכך, בחישוב הכולל, יתרבו זכויותיך בשמיים ויתרבה הסיכוי האישי לחיי העולם הבא. אבל זהו רובד ראשוני בלבד למאמר זה. ניתן לחשוב על רובד עמוק יותר שבו השכר הוא בעצם עשיית המעשה הטוב, שהיא הגשמת ייעודו העמוק של האדם. כלומר: הנה זכית לעשות משהו מאד משמעותי בחיידך, שוב שיקולי משמעות שהם שונים משיקולי תועלת.

בנוסף לכך, ניתן לפרש גם שעשיית המעשה הטוב תגרור אחריה 'על הדרך' הקניית דפוסי התנהגות האישית, שיובילו למעשה הטוב הבא. כמו שעשיית עברה, עלולה לגרור אחריה את עשיית העברה הבאה, ושקיעה בדרך חיים בלתי מוסרית.

הצעה: חלקו את הכיתה לשתי קבוצות: האחת תספר סיפור כיצד מעשה טוב מוביל לעוד מעשים טובים, ואילו השנייה תספר כיצד עבירה אחת, יכולה לגרור לעבירות רבות אחרות.

ניתן כאן לדבר גם על ערכה של פעילות התנדבותית שאין עליה כל תגמול, ואפילו לא כדי יציאת חובת "המחויבות האישית". מתי אנו מרגישים מכך משמעות, ומתי אנו מרגישים שאנו מבזבזים את זמננו האישי? כאן לא כדאי להיכנס להטפות מוסר שגורות למיניהן על נתינה וקבלה אלא יותר על תחושת המשמעות הפנימית בעשיית המעשה הטוב ועד כמה היא "מתגמלת אותנו" מבחינת ההרגשה וחויית החיים הפנימית.

בשאלה 10 מובאים דבריו של הרמב"ם ממשנה תורה על הצורך בעשיית "מצוה לשמה" ועל ההבחנה בין "עשייה מאהבה" לעומת עשייה לשם שכר או מ"יראה". הרמב"ם דורש מן האדם השואף להיות ב"מעלת החכמים" ששיקולי השכר והעונש לא יהיו הקובעים בהכרעותיו לעשיית מצווה. במקום אחר במשנה תורה (בהלכות יסודי תורה, בפרק החמישי, הלכה י') הוא אף מכנה עשייה מסוג זה כ"קידוש השם". ("כל הפורש מעבירה או עשה מצוה לא מפני דבר בעולם לא פחד ולא יראה ולא לבקש כבוד אלא מפני הבורא ברוך הוא כמניעת יוסף הצדיק עצמו מאשת רבו הרי זה מקדש את השם"). זוהי שוב הזדמנות לדון על דברים שאנחנו עושים מ"אהבה" ומתחושת חשיבות ומשמעות, לעומת דברים שאנו עושים משיקולים אחרים (תגמול, עונג, פחד מעונש וכו').

צריך לזכור שמודבר כאן בדרישה מאד גבוהה מהאדם, ולהכיר בכך שמערכת ההתנהגות שלנו מופעלת לרוב ממניעים מגוונים (ולגיטימיים) גם בעשותנו מעשה שנראה לנו ולאחרים חשוב וטוב. אולם **עצם המודעות** לכך ויכולת ההבחנה בין השיקולים ה"חיצוניים" יותר שלנו לבין השיקול "הפנימי" של החשיבות והמשמעות, שערכו אינו נמדד על ידי השיקול החיצוני, אלא על ידי מדד אחר, עצם ההבחנה הזו חשובה ביותר, פורייה ומקדמת.

כותבים: איילון אדלשטיין, זמרת דפני
תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.
מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il